

7. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учеб. / О. Ф. Скакун. – Харьков : Эспада, 2007. – 640 с.
8. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад) від 27 березня 2002 р. № 7-рп/2002 [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-02>
9. *Росік Т. В.* Роль судової практики в сучасній правотворчості: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т. В. Росік. – Київ, 2016. – 236 с.
10. *Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України* : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
11. *Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим* : Закон України від 10 лютого 1998 р. № 90/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/90/98-%D0%B2%D1%80>
12. *Тесленко М. В.* Судебный конституционный контроль в Украине : монография / М. В. Тесленко ; вступ. стаття В. Ф. Погорилко. – Киев : Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2001. – 344 с.
13. *Кузьменко О.* Про вплив Конституційного Суду України на процес законотворчості в Україні / О. Кузьменко // Підприємництво, господарство і право. – Київ : Ін Юре. – 2010. – № 7. – С. 132–133.
14. *Судебная практика как источник права* / под ред. Б. Н. Топорнина. - М. : Мысль, 1997. – 198 с.
15. *Богмацера Э. В.* Правообразовательный процесс и роль в нем судебной практики : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Э. В. Богмацера. – М., 2007. – 206 с.
16. *Ломакина С. В.* Судебная практика и ее роль в развитии трудового законодательства России : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / Ломакина Светлана Владимировна. – М., 2012. – 17 с.

***Кравчук К. Г.* Правовий статус Конституційного Суду України та його місце в системі суб'єктів судової правотворчості**

У статті наголошено на актуальності наукового дослідження правового статусу Конституційного Суду України та визначення його місця в системі суб'єктів правотворчості України. Здійснено аналіз положень чинного законодавства України, якими закріплено правовий статус КСУ. Узагальнено стан наукової розробки правотворчих аспектів у діяльності КСУ. Конкретизовано зміст його впливу на творення права в Україні. Визначено місце в системі суб'єктів правотворчості України та надано її характеристику.

Ключові слова: правотворчість, судова правотворчість, суб'єкти судової правотворчості, юридична практика, судова практика, Конституційний Суд України.

***Кравчук Е. Г.* Правовой статус Конституционного Суда Украины и его место в системе субъектов судебного правотворчества**

В статье отмечена актуальность научного исследования правового статуса Конституционного Суда Украины и определения его места в системе субъектов правотворчества Украины. Осуществлен анализ положений действующего законодательства Украины, которыми закреплён правовой статус КСУ. Раскрыто состояние научной разработки правотворческих аспектов в его деятельности. Конкретизировано содержание воздействия на создание права в Украине. Определено место в системе субъектов правотворчества Украины и предоставлено ее характеристику.

Ключевые слова: правотворчество, судебное правотворчество, субъекты судебного правотворчества, юридическая практика, судебная практика, Конституционный Суд Украины.

***Kravchuk K.* The legal status of the Constitutional Court of Ukraine and its place in the subjects of judicial lawmaking**

In this work the author stressed the importance of scientific research of the legal status of the Constitutional Court of Ukraine and determine its place in the subjects of of lawmaking in Ukraine. The analysis of the current legislation of Ukraine, which enshrined the legal status of the Constitutional Court of Ukraine. Generalized state of scientific research in law-making aspects of the Constitutional Court of Ukraine. Concretized content influence the Constitutional Court of Ukraine on the making of law in Ukraine. Defined the place of the Constitutional Court of Ukraine in the law-making subjects of Ukraine and given its characteristics.

Key words: law-making, judicial law-making, judicial law-making subjects, legal practice, judicial practice, the Constitutional Court of Ukraine.

УДК 347.73

Ігор Миколайович Кушнір,
голова правління – президент Публічного акціонерного товариства
«Холдингова Компанія «Київміськбуд»,
кандидат юридичних наук

**ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКІ ПІДХОДИ В ОПОДАТКУВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ
В ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА**

Людиноцентризм є категорією, що зазвичай використовується у філософії чи теорії права, конституційному праві тощо. Натомість для публічних галузей, заснованих на імперативі, прикладом яких є адміністративне чи фінансове право, категорія людиноцентризму не є розповсюдженою. Тим паче вона

не є характерною у використанні для податкового права як підгалузі фінансового права, незалежно від того, щодо яких податків чи видів діяльності, стосовно яких здійснюється оподаткування, вона могла би застосовуватися. Ознайомлення із більшістю підручників з фінансового та податкового права, зокрема Л. Касьяненко, М. Кучерявенка, О. Музики-Стефанчук, О. Орлюк, Н. Пришви та багатьох інших може слугувати на підтвердження цього висновку. Однак це жодним чином не означає, що при розробці теорій податкового права чи особливостей податкових правовідносин ці та значна кількість інших авторів не використовували як вихідні засади саме права людини. Досить показовою у цьому напрямі є докторська дисертація Г. Гаврилук, присвячена природі податкового права, яку вона досліджувала через антропосоціокультурний підхід.

Якщо проаналізувати розробки з теорії та філософії права, то можна стверджувати, що саме концепція людиноцентризму нерідко кладеться в основу правової проблематики. Наприклад, Н. Лінник, досліджуючи ціннісне та нормативне у розумінні прав людини, наголошує, що «саме з позицій розуміння прав людини як властивості говорять про відповідність чи невідповідність правової системи та системи дії права ідеї прав людини» [1, с. 44].

Зрозуміло, що говорячи про правову систему, ми маємо на увазі всі її складові. Тобто гуманістичні тенденції, притаманні правовому пошуку в сучасну епоху, дають змогу говорити про розповсюдження людиноцентризму як концепту світогляду, що має втілюватися, зокрема й у праві. При цьому концепт людиноцентризму може використовуватися у будь-яких галузях права, незалежно від того, до публічних чи приватних вони належать. Адже права людини не можуть усікатися із-за необхідності використання диспозитивних чи імперативних методів у процесі правового регулювання певних суспільних відносин. Отже, людиноцентризм має поступово знаходити своє втілення у такій публічній галузі, як фінансове право, а відтак – і в її підгалузі – податковому праві.

Податкові відносини можуть мати місце у будь-яких галузях національної економіки та виникати щодо будь-яких видів діяльності, зокрема й діяльності у галузі будівництва. І такий висновок не є голослівним, він підтверджується на концептуальному рівні. Прикладом може бути проект Концепції гуманітарного розвитку України від 14 березня 2008 р. (далі – Концепція) [2], розроблений представниками Національної ради з питань духовності і культури при Президентові України (голова – академік Національної академії наук України М. Жулинський), за науково-методичного та організаційного забезпечення Національного інституту стратегічних досліджень (заступник керівника групи – директор Інституту, кандидат технічних наук Ю. Рубан).

У Концепції наголошується, що «у глобалізованому світі третього тисячоліття шанс на успіх перед Україною відкриває лише ефективна реалізація її людського потенціалу. Як європейська за своєю цивілізаційною належністю нація Україна має спиратися у своєму розвитку на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка не раз доводила свою ефективність» [2]. Гуманітарний розвиток України має здійснюватися через взаємодію між державою та громадянським суспільством, бізнесом і владою з метою створення необхідних соціально-економічних умов для підвищення якості життя населення, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, захисту її прав і свобод. Отже, якість життя населення, яка включає й належний рівень умов житлового проживання, розглядається як невід'ємна складова ефективної людиноцентричної системи цінностей. Система для відбудова європейських стандартів – одне з основних завдань Української держави.

Слід зазначити, що зазначений підхід відповідає європейським стандартам стосовно соціально-економічних прав людини. Так, Європейською соціальною хартією (переглянутою) (далі – ЄСХ(п)) гарантуються права людини у таких сферах повсякденного життя кожного, як житло, охорона здоров'я, освіта, зайнятість тощо. Стосовно житла, то в ній відзначено будівництво житла відповідно до потреб родини, скорочення кількості безпритульних, житлова політика для неповноспраних, доступ кожного до житла, що відповідає санітарним нормам, за доступними цінами, принцип рівного доступу іноземних осіб до житла (статті 15–16, 19, 23, 30–31) [3]. ЄСХ(п) стала частиною національного законодавства України після прийняття Закону України від 14 вересня 2006 р. «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» [4]. Відповідно, Україна має втілювати зазначені стандарти у процесі реалізації та розробки житлової політики та безпосередньо самого будівництва. Стосовно розгляду перспектив подальшої імплементації ЄСХ(п) у національно юридичну практику та вдосконалення механізмів захисту соціальних прав, підвищення їх ефективності, звертають увагу на їхнє значення не лише у правозастосовній чи правозахисній діяльності, а й загалом у розвитку законодавства. Так, на думку С. Верланова, роль стандартів у подоланні бідності, у послабленні декларативності Конституції та законодавства України вбачається у їх обов'язковому застосуванні під час формування соціальної політики держави, зокрема соціальних стандартів (наприклад, «гідний рівень життя»), «житло достатнього рівня»), правотворчості, судового захисту таких прав [5, с. 151].

Європейський комітет з соціальних прав у своєму рішенні від 8 грудня 2004 р. у справі «*European Roma Rights Center v. Greece*» за заявою № 15/2003 зазначив, що «право на житло унеможливило виконання багатьох інших прав – разом громадянських та політичних та економічних, соціальних та культурних». Це засвідчує той факт, що Комітет у своїй правотлумачній діяльності виходить із принципу фундаментальної єдності усіх груп прав, коли усі права людини потребують однакового юридичного захисту, оскільки є взаємозалежними та взаємопов'язаними [6]. Такий підхід вкотре засвідчує людиноцентристський підхід при формуванні житлової політики.

У Концепції наголошується, що національні пріоритети гуманітарного розвитку України зорієнтовані на формування сучасної конкурентоспроможної нації. І цілеспрямоване формування нової якості життя має втілюватися через створення умов для належної реалізації можливостей та здібностей кожного члена суспільства шляхом забезпечення можливостей для продуктивної зайнятості та отримання доходу, який відповідає значущості цієї праці для суспільства та спроможний гарантувати йому гідний рівень життя і задоволення фізичних та духовних потреб.

Тобто розвиток людського потенціалу нації має базуватися на низці визначених чинників, серед яких є розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя. У Концепції стверджується, що «підвищення якості життя має досягатися комплексом економічних, соціальних та соціокультурних заходів. При цьому до основних напрямків державної політики щодо формування нової якості життя відносяться підвищення добробуту населення через впровадження високих соціальних стандартів життя» [2]. Соціальні стандарти стосуються багатьох аспектів життєдіяльності людини, зокрема питань створення належних умов її проживання.

Адже не викликає заперечень те, що на якість життя впливають підтримка та розвиток сім'ї, зокрема у частині, що стосується забезпечення відповідними житловими умовами. У Концепції із цього напрямку зазначається, зокрема, що «поліпшення житлово-побутових умов сімей, зокрема надання цільових довгострокових кредитів на купівлю або будівництво житла для молодих сімей; підвищення ефективності механізму пільгового кредитування цих сімей залежно від чисельності дітей в сім'ї; розробка сучасних нормативів та умов надання соціального житла, вдосконалення системи адресної допомоги в оплаті цього житла для малозабезпечених сімей з дітьми» [2]. Тобто закріплюється відповідна кореляція між якістю, доступністю, умовами проживання людини та гуманітарним розвитком нації загалом.

Кожне з перелічених завдань вирішується у процесі здійснення державної політики будівництва житла. Зазначена політика базується на положеннях Конституції України та чинного законодавства. Зокрема, у ст. 9 Житлового кодексу України закріплено положення про можливість забезпечення громадян постійним житлом шляхом будівництва або придбання доступного житла за рахунок надання державної підтримки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [7]. Як приклад реалізації цього положення на практиці можна згадати низку програм у житловій сфері, що виконуються у країні. Наприклад, у щорічних державних бюджетах закріплюють серед напрямів фінансування зазвичай надання фінансової підтримки Державному фонду сприяння молодіжному житловому будівництву. Адже через цей фонд багато років поспіль реалізовувалася Державна програма забезпечення молоді житлом; забезпечувалося хай і невеликій кількості людей, але здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов, передбачалася часткова компенсація відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та самотнім громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла.

У монографії, присвяченій дослідженню фінансово-правових проблем регулювання житлового будівництва в Україні, ми наголошували, що у процесі бюджетного фінансування житлового будівництва активно запроваджується принцип оптимального поєднання власних, кредитних і бюджетних коштів [8, с. 67]. Тобто до цього процесу залучається низка суб'єктів, яка може змінюватися залежно від виду та умов забудови, інших умов тощо. При цьому для сфери житлового будівництва істотне місце посідають питання оподаткування діяльності як самих забудовників, так й інвесторів та будь-яких інших залучених до процесу осіб.

Відповідно, враховуючи напрям цього дослідження, постає запитання: чи враховується, і якщо так, то як враховується концепт людиноцентризму в процесі оподаткування діяльності у сфері будівництва? У нашому розумінні відповідь на перше запитання має розглядатися через втілення принципів оподаткування у процесі справляння податків із платників, що займаються діяльністю у галузі будівництва, або інших платників, які залучаються до процесу фінансування розбудови житла.

У теорії фінансового права наголошується, що принципи податку реалізуються через конкретний прояв, який характеризує специфіку механізму: однократність обкладання; встановлення центральним органом державної влади; універсалізація податку, що передбачає незалежність податкового тиску від форми власності; науковий підхід; принцип справедливості тощо. Загальна система принципів оподаткування включає стабільність і передбачуваність, гнучкість, рівновагу, рухомість, антиінфляційну спря-

мованість, зручність, рівність платників, стимулювання, економність, рівномірність охоплення [9, с. 367]. Серед принципів побудови податкової системи, які виокремлюють фахівці з податкового права (зокрема, М. Кучерявенко, Н. Пришва), зазвичай називають принципи рівного податкового тиску, стабільності, рівності та рівноваги, цілісності, принцип раціонального поєднання прямих і непрямих податків, обмеження податкового тиску та ін. Фінансова енциклопедія вважає, що принципи податкової системи відображають співвідношення, взаємозв'язок елементів податкової системи [10, с. 352].

Щодо останнього, то на підтримку заслуговує висловлена з цього приводу позиція М. Кучерявенка, який наголошує на недоцільності українського досвіду збільшення податкового тиску з метою збільшення податкових надходжень до бюджету. Натомість, на його переконання, доцільним є врахування міжнародної практики щодо пошуку оптимальних податкових ставок. Адже встановлення середньої оптимальної податкової ставки формує низку стимулів. Автор зазначає, що «перш за все за рахунок зростання виробництва, збільшення доходів зростає й податкова база. Потім відбувається міжгалузеве вирівнювання за рівнем рентабельності. Зменшується розрив між областями, які оподатковуються податками по різному. І в кінцевому рахунку зменшується розмір тіньових доходів за рахунок зникнення стимулів для ухилення від оподаткування, і доходи тіньової економіки трансформуються у легальні, законні форми» [11, с. 533]. І з цим однозначно слід погодитися.

Зазначимо, що кожний із перелічених вище принципів може і має бути застосований у процесі оподаткування діяльності у галузі будівництва. При цьому перелічені принципи можуть виступати й демонстрацією втілення концепту людиноцентризму. Адже цей концепт цілком може реалізуватися як через застосування принципу рівності та рівноваги при оподаткуванні здійснення діяльності у галузі будівництва, так і запровадження рівного податкового тиску, обмежуючи його при цьому можливостями, які встановлюються податковим законодавством.

Цей висновок підтверджують положення теорії фінансового права. Наприклад, С. Ніщима, досліджуючи принципи публічної фінансової діяльності в Україні, звертає увагу на принцип соціальної справедливості, який тісно пов'язаний із принципом законності. Вона наголошує, що цей принцип належить «до морально-правових принципів і його не слід ототожнювати з таким принципом публічної фінансової діяльності як соціальне спрямування публічної фінансової діяльності. Цей загальноправовий принцип у фінансовому праві не має чітко вираженого загального значення. <...> Натомість у бюджетних та податкових правовідносинах застосування цього принципу є очевидним і законодавчо підкріпленим» [12, с. 328–329]. Відповідно, базуючись на положеннях фінансово-правової теорії, можна говорити про соціальну справедливість як один із вихідних принципів не лише податкового регулювання, а й віддзеркалення реалізації людиноцентризму в податковому праві.

І це можна простежувати на будь-яких видах податків, що справляються у процесі будівництва, наприклад, на податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість, податку з доходів фізичних осіб тощо.

Так, відповідно до податкового законодавства, що було чинне до прийняття Податкового кодексу України, а саме згідно зі ст. 5 Закону України від 22 травня 2003 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» [13], було передбачено податковий кредит на витрати платника податку на будівництво (придбання) доступного житла, зокрема на погашення пільгового іпотечного житлового кредиту, наданого на такі цілі, та процентів за ним (у кінці року повертатиметься частина сплаченого податку). Аналогічні підходи збереглися й нині.

Як згадувалося вище, реалізація державної політики у сфері житлового будівництва пов'язана з наданням кредитів, зокрема на пільгових умовах. У цьому сенсі доцільно зауважити, що надання пільгових кредитів могло здійснюватися у межах певних відомств на будівництво (придбання) житла для певних професійних груп населення (наприклад, науково-педагогічних і педагогічних працівників, суддів, медичних працівників тощо). Реалізація цього права знаходить своє закріплення й на рівні податкового регулювання.

Так, відповідно до п. 165.1.34 ст. 165 Податкового кодексу України до оподатковуваного річного (місячного) доходу платника податку з доходів фізичних осіб не включається вартість житла, яке передається із державної або комунальної власності у власність платника податку безоплатно або зі знижкою відповідно до закону, а також сума державної підтримки на будівництво чи придбання доступного житла, яка надається платнику податку відповідно до законодавства [14]. При цьому цим пунктом також закріплено, що якщо платник податку з числа державних службовців та прирівняних до них осіб має право на отримання одноразової грошової компенсації витрат для створення належних житлових умов відповідно до законодавства, сума такої компенсації оподатковується як додаткове благо під час її нарахування (виплати) за її рахунок.

Зазначене положення є яскравим підтвердженням реалізації принципу людиноцентризму у податковому праві при будівництві житла в Україні.

Використані джерела

1. *Лінник Н. В.* Ціннісне та нормативне у розумінні прав людини / Н. В. Лінник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64057/08-LInnik.pdf?sequence=1>
2. *Концепція гуманітарного розвитку України*. Проект від 14.03.2008 р. (акад. Жулинський М. Г., Рубан Ю. Г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/table/koncsep.htm>
3. *European Social Charter (revised)*, Strasbourg, 03.05.1996; 01.07.1999 – 3 Ratifications [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/163>
4. *Про ратифікацію Європейської соціальної хартії* (переглянутої) : Закон України від 14 вересня 2006 р. 137-V (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 418.
5. *Верланов С. О.* Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження) : праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина / С. О. Верланов. – Львів : Край, 2009. – 196 с.
6. *Рішення Європейського комітету з соціальних прав по суті у справі European Roma Rights Center v. Greece* від 8 грудня 2004 року за заявою № 15/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int>
7. *Житловий кодекс Української РСР* від 30 червня 1983 р. № 5464-X (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1983. – № 28. – Ст. 573.
8. *Кушнір І. М.* Житлове будівництво в Україні: фінансово-правові аспекти (проблеми фінансово-правового регулювання) : монографія / І. М. Кушнір. – Київ : Юрінком Інтер, 2014. – 206 с.
9. *Орлюк О. П.* Фінансове право. Академічний курс : підручник / О. П. Орлюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
10. *Фінансова енциклопедія* / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [та ін.] ; за заг. ред. О. П. Орлюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.
11. *Кучерявенко Н. П.* Конституционные принципы налоговой системы в Украине и проблемы ее совершенствования / Н. П. Кучерявенко // Правовая система Украины: история, состояние и перспективы. Т. 2. Конституционные основы правовой системы Украины и проблемы ее усовершенствования / под общ. ред. акад. Ю. П. Битяка. – Харьков : Право, 2011. – С. 509–534.
12. *Ніцимна С.* Принципи публічної фінансової діяльності в Україні : монографія / С. Ніцимна. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2013. – 376 с.
13. *Про податок з доходів фізичних осіб* : Закон України від 22 травня 2003 р. № 889-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 37. – Ст. 308.
14. *Податковий кодекс України* від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.

Кушнір І. М. Людиноцентристські підходи в оподаткуванні діяльності в галузі будівництва

У статті досліджується оподаткування діяльності в галузі будівництва через призму людиноцентристських підходів. Принципи податкової системи, що реалізуються у процесі оподаткування діяльності в галузі будівництва, розкриваються через взаємозв'язок із людиноцентричними засадами.

Ключові слова: людиноцентризм, оподаткування будівництва, принципи податкової системи, соціальні стандарти.

Кушнір І. М. Человекоцентристские подходы в налогообложении деятельности в сфере строительства

В статье исследуется налогообложение деятельности в сфере строительства через призму человекоцентристских подходов. Принципы налоговой системы, реализующиеся в процессе налогообложения деятельности в сфере строительства, раскрываются через взаимосвязь с человекоцентрическими принципами.

Ключевые слова: человекоцентризм, налогообложения строительства, принципы налоговой системы, социальные стандарты.

Kushnir I. Man-centered approaches to taxing activities in the field of construction

The article examines the taxation of activities in the field of construction through the prism of human centered approaches. Principles of the tax system implemented in the taxation process in the field of construction, are disclosed through interconnection with man-centered approaches.

Key words: human center, taxation of construction, principles of the tax system, social standards.

УДК 340.1

*Любченко Ярослав Павлович,
молодший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України*

АРБИТРАЖ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Застосування альтернативних способів вирішення спорів (далі – ADR) є невід'ємною частиною прав людини, а саме права на доступ до правосуддя. Доступ до правосуддя історично асоціювався із доступом до судової системи та судовим захистом індивідуумів. Однак велика вартість, географічні бар'єри, затяжність процесу створює перешкоди для доступу до правосуддя. У 1948 р. Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) прийняла Універсальну декларацію з прав людини, яка проголосила право на ефек-